

НАУКОВІ ЕСЕЇ

УДК 94(395)«653»

А. Л. Сокульський

доктор історичних наук, доцент
НЗ «Хортиця»

Є. А. Сокульський

керівник прес-служби
Запорізького національного університету

СКІФІЯ НА КАРТІ СВІТУ ГЕКАТЕЯ МІЛЕТСЬКОГО

Перша карта світу – ретельний, достатньо реалістичний картографічний твір античного логографа Гекатея Мілетського (VI ст. до н. е.) про розселення племен і виникнення міст тогочасного світу. В етнологію українців карта вносить важливі відомості про простір і час заселення автохтонними етносуб'єктами Північного Причорномор'я – прабатьківщини українців.

Ключові слова: Гекатей Мілетський, Скіфія, карта світу, етносуб'єкти.

Постановка проблеми. Останнім часом помітно інтенсифікується міждисциплінарний діалог, історія й літературознавство є активними партнерами в дослідженні давніх текстів, і цей альянс сприяє глибшому розумінню як історичного розвитку письменства, так і специфіки вербально-наративного оформлення історіографічних джерел, створених у давнину. Один із таких творів – карта світу Гекатея Мілетського (гр. Ἑκαταίος, лат. Hecataeus, народився близько 550 р., Мілет, помер близько 490 р. до н. е.) – давньогрецького інтелектуала, політичного діяча, письменника, логографа, автора трактату «Землеопис», який уперше подає карту світу, а на ній – територію Скіфії [1]. Із погляду сучасної семіотики, зокрема праць Ю. Лотмана та започаткованої ним наукової школи, поняття «текст» не вичерпується лише вербальним складником [2; 3; 4]. Як мультисемантичний об'єкт карта світу Гекатея Мілетського може розглядатися як текст культури.

У ті часи зародження історії, як і географії, відбувалося завдяки логографам. Так називали мандрівників – збирачів фольклору, етноданих, які характеризували життя й особливості окремих племен, їхнє минуле за певний період часу. Логографи нерідко давали й етимологічні пояснення назв та імен, описували географічні осо-

бливості територій, їхніх мешканців, рік, озер, гір, міст, намагалися охарактеризувати рослинний і тваринний світи, особливості життя людей, їх культу й храми.

Мета статті. Головною метою цієї роботи є з'ясування особливостей зображення Скіфії на карті світу Гекатея Мілетського.

Виклад основного матеріалу. У грецькій античній цивілізації можна виділити багато найвидатніших логографів: Кадле, Діонісій і насамперед великий Гекатей Мілетський – найяскравіший представник літератури логографів, який залишив «багато праць про мандри» VI ст. до н. е. Свої твори він починав так: «Я записую те, що мені здається істиною; оповідання еллінів численні і, як я думаю, смішні». Звичайно, він мав на увазі фольклор (міфи, легенди, казки, пісні). Із його слів можна судити, які були тоді прийоми й підходи до критики на початку історичної науки. Ось у такий спосіб Гекатей трактував відому легенду про Геракла, котрий спускався в підземне царство Аїда, захопивши сторожового пса Цербера. Гекатей вважав цю легенду від початку до кінця байкою, адже, на його думку, ніяких богів під землею не існує [5].

При цьому Гекатей дослідив печеру, про яку йдеться в легенді і якою Геракл потрапив у підземне царство. Він визнав її не дуже глибокою,

а тому Геракл не міг далеко проникнути вниз. Гекатей дає легенді реалістичне пояснення, погоджується, що Геракл дійсно існував, але він у тій печері мав вбити не дідькового пса Цербера, а отруйну змію. Грецький фольклор створив легенду про дідькового пса, тому що укусу отруйної змії неминуче приводив будь-кого в пекло.

Страбон, посилаючись на свідчення Ератосфена, який був визнаним першим інтелектуалом після Гомера, зауважив, що Гекатей Мілетський залишив після себе твори з географії, належність яких підтверджується й іншими джерелами. Гекатей склав географічну карту світу з «надзвичайною ретельністю, яка викликала велике загальне здивування», як повідомляв той же Ератосфен [6].

У галузі природознавства першим завданням картографів було збирання й систематизація великого за обсягом емпіричного матеріалу, який нагромаджувався в результаті потужного розвитку торгівлі між розвинутими країнами того часу. Значний об'єм інформації накопичувався внаслідок прочитання й освоєння різних звичаїв, традицій, технічних досягнень, свідчень із метеорології, географії, математики, геометрії. Цією інформацією володіли зокрема іонійські купці. Вони заснували ранні філософські школи (VI ст. до н. е.), а самі походили переважно з міст Малоазійського узбережжя – Мілета й Ефеса (Файєс, Анаксимандр, Анаксимен, Геракліт і Гекатей). Всесвіт вони вважали єдиною категорією, що знаходиться в русі [6, с. 262].

Карту світу Гекатей Мілетський створив, можна сказати, геніальним способом. Суша світу оточена Світовим океаном, планета Земля кругла, суша складається із двох частин, з'єднаних на сході, а на заході через протоку Босфор показане Велике море (Середземне море), з'єднане зі Світовим океаном (див. карту). Північну частину суші автор карти назвав Європа, а південну – Лівія. Населення «Європи» від Геркулесових стовпів складало такі етносуб'єкти: ібери з містом Фарсіс, елісії з містом Нарбона, на півночі від них – кельти, а південніше – лігійці, на землях яких позначено два міста – Массилія і Монокос. Із західного боку Апеннінського півострова позначені острови Кіркос, Сардинія, Сицилія. На останньому розміщені два міста – Занкла й Сиракузи. На півночі від Піренейського півострова, що омивається Адріатичним й Іонічним морями, подана гірська система (широтної орієнтації), з якої бере початок ріка Адрія, на лівобережжі якої позначене місто Адрія. На сході цієї гірської системи

бере початок річка Істр (Дунай), де проживали кробізи. У середній течії Дністра показані фракійці, їхні землі на сході омиваються Понтом¹, який східніше з'єднується з Меотидою. Між обома водоймами середземного типу показаний півострів Карканіт (тобто Крим), на його західному узбережжі зображене місто (на місці сучасного Севастополя). У Понт впадає велика ріка (Дніпро), а на сході в Меотиду теж впадає ріка (Дон). Зі сходу гірський масив (Кавказ) омивається «Каспійською затокою». Узбережжя Понту й Меотидського водоймища на сході заселяли ісседони, а в гірській системі – фракійці. На північ від фракійців та ісседонів позначені скіфи. Вони займають територію трьох басейнів рік: від Істра, Дніпра й Дону до північного Кавказу (див. карту). На північ від Скіфії землі безлюдні, навіть меланхлени не значаться².

Південна частина суші названа «Лівія» з таким населенням: ліво-фінікійці, зіганти, махлії, псілли, фінікіяни, гордіяни, на сході – мідяни, парфяни, індуси, перси, а в нижній течії Нілу – ефіопи й пігмеї. На південному узбережжі Великого моря позначені великі міста Лівії: Мелісса, Тінге, Карфаген, Фарос, Сідон та ін.

Стосовно Скіфії, схоже, Гекатей одержував відомості від грецьких колоністів Сінопу, Трапезунда, Ольвії, тобто з міст, що вже існували в VII–VI ст. до н. е. Узагалі знайомство греків із північним Причорномор'ям починається з часів Гомерівської Греції [7, с. 188–189].

«Землеопис» Гекатея відомий за згадками й цитатами в пізніших авторів. Щодо північного Причорномор'я є найменування лише однієї грецької колонії – Керпінітиди, а також невідомих за іншими джерелами скіфських племен – міргетів, іссенів, едів; скіфського міста Кардес [5, с. 147].

Скіфів, пізніших «доярів кобилець», як їх називали античні автори (Гесіод, VII ст. до н. е.), як і кіммерійців, так само називав Каллімах (310–235 рр. до н. е.). Останні у VIII ст. до н. е. зникають [7, с. 125]. У часи Гекатея про скіфів чимало писали в асирійських джерелах VII–VI ст. до н. е., а також у грецьких джерелах VI–IV ст. до н. е. Серед цих авторів – Гіппократ, Страбон, Геродот, Есхіл, Аристофан, Гекатей. Вони зображують у пониззі Дніпра скіфів-зем-

¹ Понт – (гр. «бог») уособлювало море, а пізніша назва «Понт Аксінський» означало Гостинне море, як називали його греки.

² Плем'я меланхлени, за Геродотом, мешкало на північ від Скіфії.



леробів, а між Дніпром і Дністром – скіфів-орачів. І перші, і другі підтримували зв'язки з античними містами Північного Причорномор'я [8, с. 764–765]. Отже, скіфи з'являються в північному Причорномор'ї у VIII–VII ст. до н. е. й «розчиняються» в цьому регіоні близько II–V ст. н. е., тобто близько 1000 років тривав спільний етногенез із місцевими етносами, які незмінно заселяли ці землі з енеолітичних часів [7, с. 96–97]. Звичайно, ця проблема досі залишається цікавою й загадковою як для світової, так і для вітчизняної історичної науки.

Карта світу Гекатея, створена із позицій логічно-аналітичного концептуалізму, не могла торкатись етнології племен, але конкретні факти їх локалізації засвідчують різноманітність цих контактів, запозичень і взаємовпливів розвитку [9, с. 196].

Карта світу Гекатея Мілетського є важливим документом в умовах наявності в Україні великої російськомовної діаспори, до якої апелюють і яку намагаються використовувати з пропагандистською метою в Криму й на Сході України ідеологи Кремля. Епістемологічна продуктивність і аксіологічна вага цього давнього тексту полягає в тому, що він може бути долучений до процесу етнокультурної самоідентифіка-

ції сучасної української спільноти, яка активно цікавиться прадавньою історією та генетичним корінням свого етносу.

Висновки і пропозиції. Кожному історичному моменту соціально-економічного розвитку відповідає конкретна форма етнічного розвитку [10, с. 284]. Так, і скіфи на карті Гекатея ще не були народом, але те, що оті «орачі» й «землероби» були автохтонними етносами, не викликає сумнівів. Тисячі років історії Трипілья, Кіммерії й самої Скіфії доведені артефактами різних галузей науки. Етнопроцес – явище тривале в часі й просторі, незважаючи на те, руського чи індоевропейського він спрямування; для українців характерним є адсорбування етноособливостей і Трипілья, і кіммерійців, і скіфів, і антів, і варягів – усіх етноскладників, що мають спільний розвиток. Історик С. Семенюк вважає українців (як і західних, і східних слов'ян) індоевропейцями. Попри те, що значна частина населення на сході України має московитське походження, етнологія якого базувалася на кількох угро-фіно-татарських складниках, у своїй мовній, фізичній масі росіяни відмінні від українців генетично, хоча удавана слов'янська спорідненість не позбавлена деяких чинників спільних етноконтактів [10, с. 585].

Список використаної літератури:

1. Національна бібліотека Німеччини. Державна бібліотека в Берліні; Баварська державна бібліотека та ін. Record#118773585. Німецька нормативна база даних. 2012–2016.
2. Лотман Ю. К современному понятию текста. Ученые записки Тартуского государственного университета. Вып. 736 (Исследования по общему и сопоставительному языкознанию: Linguistica). Тарту: ТГУ, 1986. С. 104–108.
3. Лотман Ю. Культура и взрыв. М.: Прогресс; Гнозис, 1992. 272 с.
4. Лотман Ю. Семиотика культуры и понятие текста. Избранные статьи: в 3 т. Т. I: Статьи по семиотике и типологии культуры. Таллин, 1992. С. 129–132.
5. Шеффер В. Очерки греческой историографии, Вып. I, Киев, 1884.
6. Землеописание (отрывки). Вестник древней истории. 1947, № 1.
7. Історія Української РСР, т. I, кн. 1. К., 1977.
8. Довідник з Історії України / з ред. І. Підкови, К.: Генеза, 2001. 1136 с.
9. Скржинская М. Древнегреческий фольклор и литература о Северном Причерноморье, К., 1991. 197 с.
10. Семенюк С. Історія українського народу. Львів: Апіорі, 2010. 606 с.

Сокульский А. Л., Сокульский Е. А. Скифия на карте мира Гекатея Милетского

Первая карта мира – подробное, достаточно реалистичное картографическое произведение античного логографа Гекатея Милетского (VI в. до н. э.) о расселении племен и возникновении городов того времени. В этнологию украинцев карта вносит важные сведения о пространстве и времени заселения автохтонными этносубъектами Северного Причерноморья – прародины украинцев.

Ключевые слова: Гекатей Милетский, Скифия, карта мира, этносубъекты.

Sokul's'ky A. L., Sokul's'ky Ye. A. Scythia on the map of the world by Hecataeus of Miletus

The first map of the world is a detailed, rather realistic cartographic work of the ancient logographer Hecataeus of Miletus (VI century BC) about the resettlement of tribes and the emergence of cities of that time. For the ethnology of the Ukrainians, the map gives important information about the space and time of settlement by autochthonous ethnosubjects of the Northern Black Sea region – the ancestral home of the Ukrainians.

Key words: Hecataeus of Miletus, Scythia, map of the world, ethnosubjects.